

Opphavet til befolkningen i Norge

Fra Wikipedia (Denne siden ble sist endret 8. nov. 2013 kl. 06:38.)

Innhold

- 1 Neandertalere
- 2 Før og under den siste istiden
- 3 Jegere og samlere
- 4 Bøndene og indoeuropeerne
- 5 Samene
- 6 Kvener
- 7 Referanser

Opphavet til befolkningen i Norge referer til den aller første befolkningen i det landet som i dag kalles Norge. Gjennom alle tider har det vært innvandring av ulike folkeslag som har kommet som alene, i familier eller i større grupper. De kan til en viss grad skilles fra hverandre ved ulike kultur, språk og ulike gener. Arkeologi og genetikk er de viktigste hjelpemidlene for forskningen.

Denne artikkelen behandler i hovedsak innvandring i forhistorisk tid. Det skjer fortsatt innvandring til Norge, om disse se artikkelen Innvandrere i Norge.

1. Neandertalere

Neandertalere (latin *Homo neanderthalensis*) er en betegnelse på fortidsmennesker som man har funnet spor av i Europa og i det vestlige Asia. Neandertalerne og de tidlige menneskene regnes oftest som forskjellige arter, selv om de tildels levde i samme tidsperiode. Neandertalere har antagelig oppstått for rundt 400-500 000 år siden og utgått fra sine forgjengere *Homo heidelbergensis*, som også bebodde Europa. Neandertalerne levde under Weichsel-istiden, Eem-mellomistiden, Saale-istiden og Holsten-mellomistiden. De siste fossilene er fra 28 000 år siden ved Gibraltar.

Noen av de stedene hvor det er funnet spor etter Neandertalere. Se også teksten for funn nærmere Norge.

Vi har ikke direkte spor etter neandertalere i Norge, det er rimelig å tro at når de har bodd i Europa så lenge, også har bodd i Norge. Isbreene fra siste istid har i hovedsak fjernet sporene, men det kan likevel være at en en gang i framtiden kan finne rester – kanskje i en hule. I tillegg til det figuren viser, ble det i 2009 funnet et bein av en neandertalere på Doggerland i Nordsjøen.[1] Ved Hollerup i Østjylland er det funnet spor etter dådyrknokler som ca. 125 000 år gamle. De er slått i stykker slik at neandertalere kunne få fatt på margen.[2] I Varggrottan i Finland avdekket forskere i 1996 redskaper som kan være mellom 120 000 og 130 000 år gamle. Dette er blant de funn som geografisk sett ligger nærmest Norge.

Det er ulike oppfatninger om neandertalere og moderne mennesker formerte seg sammen, se hovedartikkelen: Tidlige menneskelige folkevandringer.

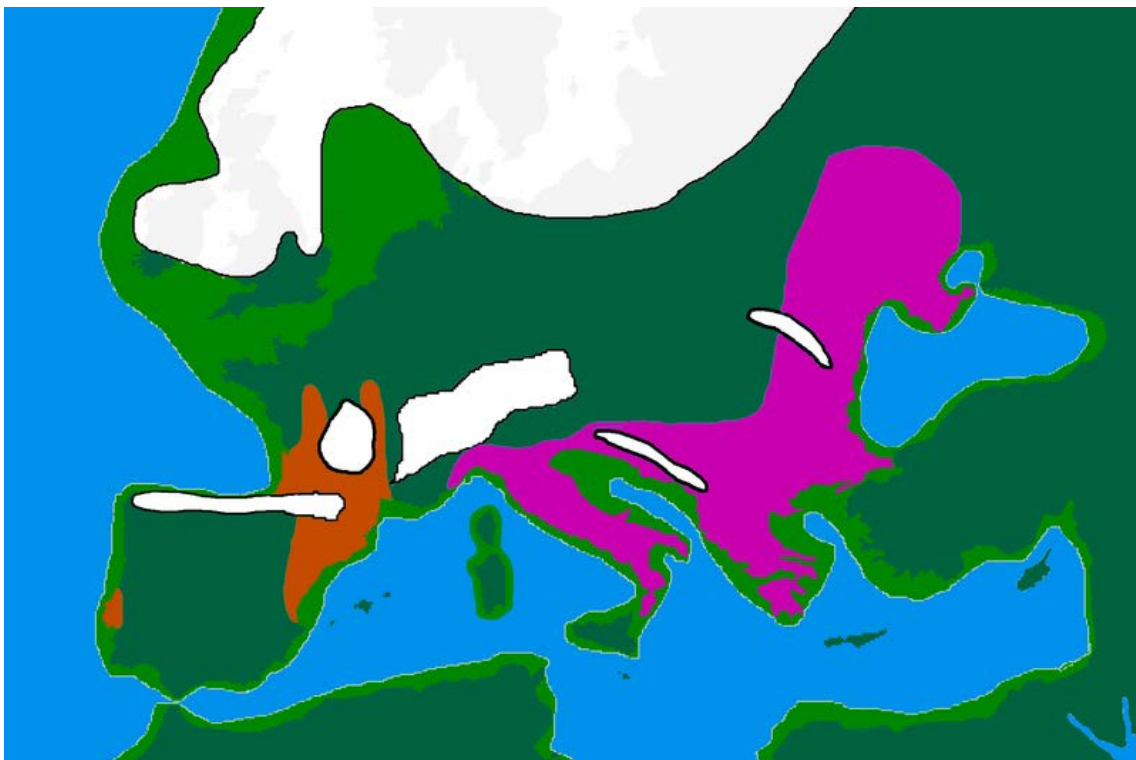
2. Før og under den siste istiden

Europa er antatt å ha blitt bosatt av vår art fra sørøst ved innvandring fra Sentral-Asia og fra Lilleasia. Ekspansjonen er antatt å ha skjedd for rundt 45 000 år siden, og det kan ha tatt opp til 15 000 år før neandertalene var utryddet, og hele Europa ble bosatt av mennesker.[3] Som for neandertalene har vi ikke direkte spor etter mennesker før siste istid, men det er rimelig å tro at de også har bodd i Norge.

Under siste istid (13 000 – 20 000 år siden) har menneskene søkt tilflukt i Sør-Europa og Øst-Europa, før de igjen dro nordover etter istiden. Hovedgruppene bodde i Spania, Rivieraen, Italia, Balkan og Ukraina. Sju ulike mitokondriegrupper overlevde i Europa på denne tiden. Disse blir ofte kalt Evas sju døtre.[4] Etter istiden flyttet de nordover fra sørlige og østlige Europa og bosatte seg i mellom- og nordlige Europa. Disse er forfedrene og formødrene til de aller fleste som bor i Norge i dag.

3. Jeger og samlere

Det er spesielt grupper som under istiden oppholdt seg i Nord-Spania og Sør-Frankrike som kom til å bosette seg i Norge. De dro langs Atlanterhavskysten til Vest-Frankrike og Storbritannia som da var landfast med kontinentet over Doggerland til Danmark og Nord-Tyskland.

Bosetningen i Europa under siste istid for ca 20 000 år siden.
rød = Solutrean og Proto Solutrean kulturer; lilla = Epi Gravettian kulturer

På kvinnesiden var det særlig grupper med mitokondriell haplogruppe H som ble dominerende. Disse hadde Baskerland i Spania som oppholdssted under istiden.[5]

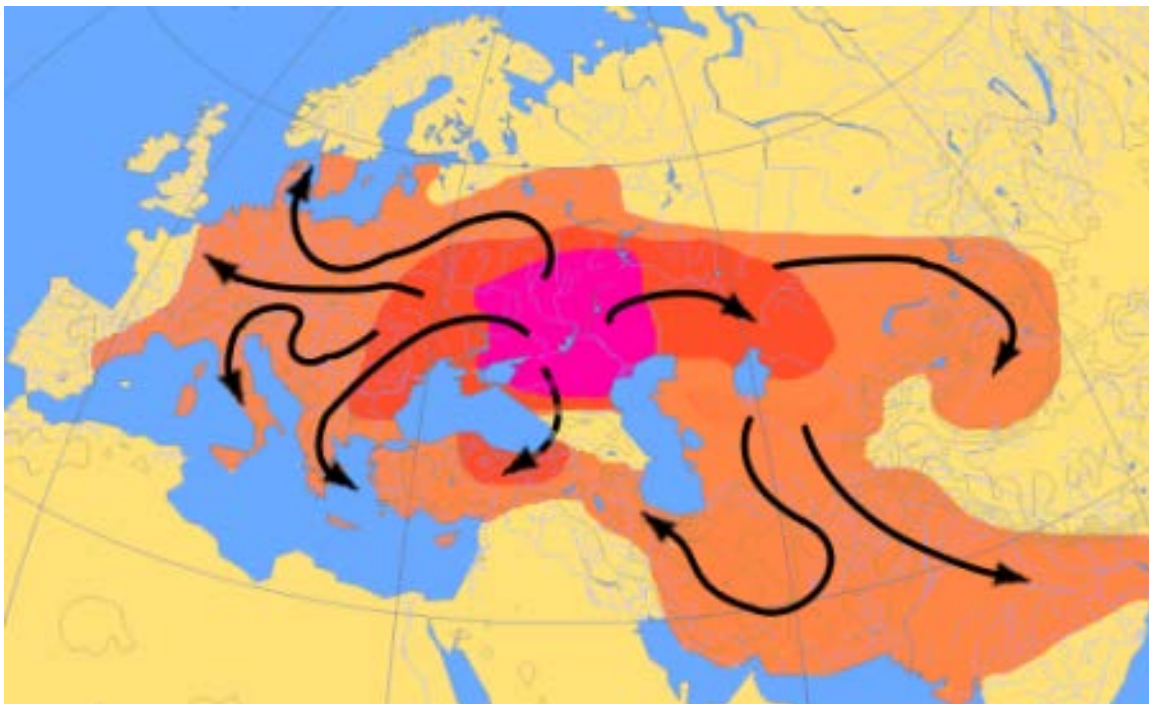
For Y-kromosomene er det haplogruppe R1b som dominerer. Disse kan ha sitt opphav i Baskerland. Disse utgjør enda i dag 50 % av befolkningen i Tyskland, 36 % av befolkningen i Danmark og 25 % av befolkningen i Norge og Sverige.[6]

En annen mannlig gruppe er haplogruppe I, med opphav i Kaukasus. De utgjør 37 % av befolkningen i Danmark, men en minkende andel dess lengre en kommer nordover i Norge. Omlag 25 % av befolkningen på sørøstlandet tilhører denne gruppen.[7] De første kan ha kommet til Norge for om lag 10 000 år siden.

Om redskapsbruken se artikkelen om Steinalderen i Norge, og ellers om Fosnakulturen og Komsakulturen.

4. Bøndene og indoeuropeerne

Haplogruppe R1a1 er vanlig i Norge, og utgjør 37 % av befolkningen i Trøndelag, minkende sørover til 26 % i Oslo-området og 13 % i Danmark. Fordelingen tilsier at de har kommet nordfra og etter hvert flyttet sørover. Stephen Oppenheimer[8] mener at R1a1 ikke har kommet til Norge via Danmark med begrunnelse av at har færre av denne typen enn Norge, og at det er et annet spekter av individuelle typer. De har da trolig kommet via Arkangelsk og Kolahalvøya, til Norge. Videre basert på analyser av genetiske grupper, at de kom til Norge om lag for 5700 år siden. Noen av denne gruppen har også spredd seg nordover fra Danmark. Gruppen med opphav i Danmark er yngre og har trolig kommet direkte fra øst-Europa uten å gå via Norge. Oppenheimer mener at disse er om lag 3 000 år gamle.[9]

Skjema for den indoeuropeiske folkevandringen fra rundt 6 000 til 3 000 år siden i henhold til Kurgan-hypotesen. Det purpurfargede området tilsvarer det antatte urhjemmet og det røde området til området som kan ha blitt bosatt av indoeuropeisketalende folkeslag fram til rundt 4 500 år siden. Det orange området omkring 3 000 år siden.

De opprinnelige indoeuropeere er det antatte folket som snakket det urindoeuropeiske språket, og antagelig levde en gang mellom 5 000 og 6 000 år siden, eller muligens tidligere. Kunnskapen om dem kommer hovedsakelig ved å rekonstruere deres språk som opphav til de indoeuropeiske språkene som

innbefatter blant annet norsk. Videre kunnskap får en fra studiet av urindoeuropeeres genetikk og fenotyper. Noen mener at dette er et emne for spekulasjon, som det er vanskelig å trekke noen sikre konklusjoner om.

Opphavet kan være folk med gengruppe R1a, som etter genetiske analyser ekspanderte fra et kjerneområde omkring Svartehavet på denne tiden og inn i Europa, og også østover inn i India. Colin Refrew[10] mente også at jordbruket i Europa ble introdusert av denne folkegruppen, men her er det flere oppfatninger.[11] Mutasjonene som karakteriserer gruppen oppsto for omlag 10 000 år siden.

Haplogruppe R1a1 er også blitt knyttet til den såkalte Kurgan-kulturen.[12] og Ahrensburgkulturen som er antatt å ha spredd denne haplogruppen opprinnelig.[13] Ornella Semino et al. foreslo i 2000 en spredning etter istiden nordover fra Svartehavet, etterfulgt av en forsterket ekspansjon av Kurgankulturen inn i Europa, og omtrent på samme tid også østover.[14]

Det har også vært noen andre forslag til hvor denne haplogruppen kan ha oppstått, men uten at de har fått noe stort gjennomslag. Det har for eksempel blitt foreslått at R1a oppsto i sør-Skandinavia under stridsøkskulturen.[15]

5. Samene

Den kvinnelige haplogruppe V har i dag sine største europeiske hyppigheter i Baskerland og blant samene.[16] Den har sitt opphav i Spania. I overkant av 50 % av samiske kvinner tilhører denne gruppen. En annen gruppe samiske kvinner tilhører haplogruppe H, som omtalt over, og andre en undergruppe av Haplogruppe U, som også har sitt opphav i sør-Frankrike eller Spania. I tillegg er det omlag 3 % som tilhører Haplogruppe M, som trolig er kommet fra Asia.[17]

Trolig har disse kvinnene vandret østover fra Sørvest-Europa på sørsiden av Østersjøen, og så dradd nordover igjen gjennom Finland og Russland. Tilstedeværelsen av haplogruppe V i Øst-Europa er datert til omlag 8.500 år siden, som tilsier at de har nådd Norge noe senere.[18]

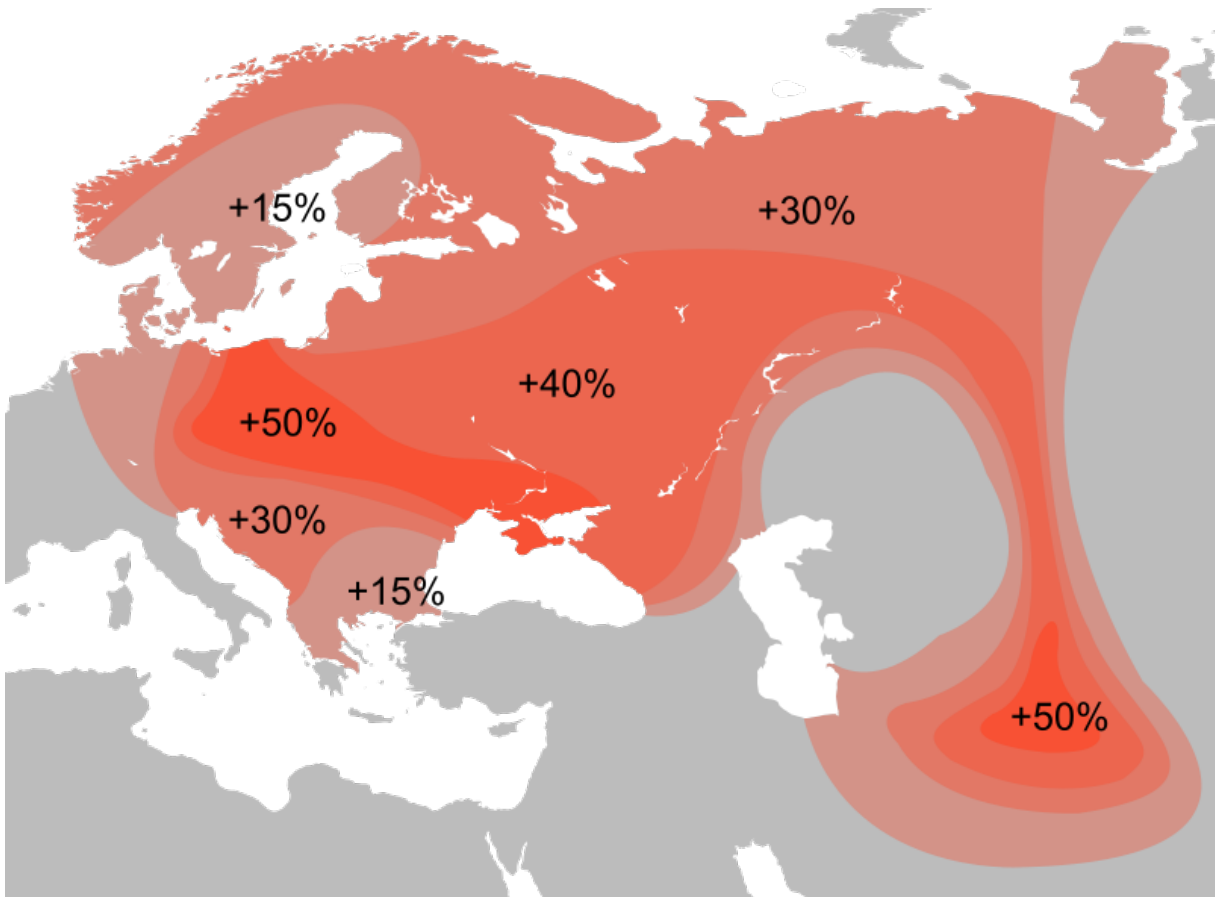
Haplogruppe V har trolig vært gjennom en betydelig genetisk drift.[19]

Av samiske menn tilhører:

- Nesten halvparten haplogruppe N3.[8]
- Under 20 % av samiske menn tilhører haplogruppe R1a1 med mulig opphav i Ukraina.[8] Gruppen er vanlig i sentral- og øst-Europa samt Sibir.
- I underkant av 9 % av samene tilhører haplogruppe R1b med opphav i Spania.[20]

Haplogruppe N3 er vanligst blant den finske befolkningen, finske samer, karelere, estlendere, samt folk i områder Volga-Ural og i Sibir. Det er trolig at N3-gruppen er kommet samtidig med brukerne av finsk-ugriske språk – herunder samisk. Eksakt når det skjedde er fortsatt uvisst, og dateringsforsøkene spriker mye.[21] Samisk har lånord fra proto-iransk, som også tilsier at språket har et østlig opphav.

Trolig har samene var kommet til Norge i hovedsak fra nordøst. De fleste kvinnene tilhører gruppen (V), som har sitt opphav i Spania. Kvinnene dro østover og kom til Øst-Europa og har blitt blandet med menn med et østlig opphav (N3). Mennene har hatt et finsk-ugrisk språk. Det er noe innblanding av grupper som er vanlig blant den norske befolkningen (haplogruppene H og R1b). De nyankomne haplogruppene V for kvinnene og N3 for mennene er uvanlige grupper for resten av befolkningen i Norge.

Fordelingen av Haplogruppe R1a med andel av befolkningen.

6. Kvener

Kvener (kvensk/finsk: kveeni; nordsamisk: láddelažžat) er en norsk etnisk minoritet nedstammet fra bønder og fiskere som emigrerte fra nordlige deler av Finland til Sverige og Nord-Norge i det 18. og 19. århundre. Kvener er definert som[22], alle med finsk språk og kulturbakgrunn som har flyttet til Norge før 1945, og deres etterkommere, forutsatt at denne bakgrunn på en eller annen måte oppleves som relevant. For at definisjonen skal skille mellom skogfinner og kvener, avgrenses definisjonen geografisk til Nord-Norge.

Fra skattemanntallet fra første halvdel av 1500-tallet er det omtalt kvensk bosetting. Også skattemanntall fra andre halvdel av 1500-tallet bekrefter kvensk bosetting – både som skattemenn og som drenger. Dette bekreftes videre i 1600-tallsmaterialet ved at også tingbøkene omtaler kvenene. Omfanget av tidlig kvensk bosetting er imidlertid vanskelig å fastslå.

7. Referanser

1. Rønning, Asle: Tråler fisket opp neandertaler-skalle, Forskning.no
2. Skalk: De aller første danskere
3. Currat, M.; Excoffier, L. (Desember 2004): «Modern humans did not admix with Neanderthals during their range expansion into Europe». *PLoS Biol.* 2 (12): e421. PMID 15562317
4. Bryan Sykes: Evas sju døtre, Pax forlag, Oslo, 2003.
5. Oppenheimer, Stephen (2006): *The origin of the british*, London, 2006, London, side 128ff.
6. Oppenheimer, Stephen (2006): *The origin of the british*, London, side 130.
7. Oppenheimer, Stephen (2006): *The origin of the british*, London, side 137-138 og 189-190.
8. a b c Oppenheimer, Stephen (2006): *The origin of the british*, London, side 185.
9. Oppenheimer, Stephen (2006): *The origin of the british*, London, side 187
10. Renfrew, A.C. (1987): *Archaeology and Language: The Puzzle of Indo-European Origins*, London: Pimlico. ISBN 0-7126-6612-5
11. Spencer Wells foreslår i en studie fra 2001 at opprinnelsen, spredningen og alderen til haplotype R1a1 peker om migrering i oldtiden, muligens korresponderende med spredningen av Kurgan-folket i deres ekspansjon over de eurasiske steppene rundt 3000 f.Kr. Om hans eldre lærer Cavalli-Sforzas forslag, uttalte han at «det er ingenting som motsier denne modellen, skjønt de genetiske mønstrene gir heller ikke klar støtte», og argumenterer isteden at bevisene er langt sterkere for Gimbutas' modell.
12. Y-DNA Haplogroup R and its Subclades - 2010
13. Passarino, G; Cavalleri GL, Lin AA, Cavalli-Sforza LL, Borresen-Dale AL, Underhill PA (2002). «Different genetic components in the Norwegian population revealed by the analysis of mtDNA and Y chromosome polymorphisms». *Eur. J. Hum. Genet.* 10 (9): 521–9. doi:10.1038/sj.ejhg.5200834.
14. The Genetic Legacy of Paleolithic Homo sapiens sapiens in Extant Europeans: A Y Chromosome Perspective (PDF)
15. Dupuy, B. et al. 2006. Geographical heterogeneity of Y-chromosomal lineages in Norway (PDF). *Forensic Science International.* 164: 10-19.
16. Oppenheimer, Stephen (2006): *The origin of the british*, London, side 130.
17. Oppenheimer, Stephen (2006): *The origin of the british*, London, side 178-183.
18. Oppenheimer, Stephen (2006): *The origin of the british*, London, side 182.
19. Oppenheimer, Stephen (2006): *The origin of the british*, London, side 182-183
20. Oppenheimer, Stephen (2006): *The origin of the british*, London, side 183.
21. Oppenheimer, Stephen (2006): *The origin of the british*, London, side 185-186.
22. Hyltenstam, Kenneth 2003: *Kvenskans status* (PDF)